

Shahid Bahonar
University of Kerman

Journal of Resistance Literature

Print ISSN: 2008 - 6881 Online ISSN: 2821 - 1022

Scientific Association of Persian
Language and Literature

Foundations of Resistance in the Timurid Era: An Exploration of Ancient Texts*

Seyyed Mohammad Tayyebi✉^{id}
Marjan Borhani✉^{id}

Abstract

1. Introduction

The Timurid era (807 AH / 1404 CE – 913 AH / 1507 CE), particularly during the reign of Timur (Tamerlane) (771 AH / 1369 CE – 807 AH / 1404 CE), stands out as one of the most prominent and influential periods in the history of Iran and Central Asia. This era is remarkable not only for its significant political and military developments but also for its rich cultural and social transformations. Timur, as the founder of this dynasty, skillfully established a vast empire through a combination of decisive policies and strategic intelligence, earning a lasting reputation as a formidable military leader and strategist in the annals of history. His ability to navigate the complexities of governance and warfare exemplifies a remarkable blend of ambition and tactical acumen.

Key characteristics of this period include territorial expansion, notable military victories, and efforts to revive Islamic law, all of which fostered enduring foundations that were crucial for the continuity of Timurid power. Among the notable aspects of this era are the military policies and leadership strategies of the Timurids, which were instrumental in maintaining control over their expansive territory. Given their repeated successes in battles, a more in-depth

* Article history:

Received: ۶ - ۱۰ - ۲۰۲۴
Received in revised form: 9 - 10 - 2024
Journal of Resistance Literature
Year 16, No. 30, Spring and Summer 2024

Accepted: 27 - 10 - 2024
Published online: 11 January 2025
Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman

© The Author(s).

Associate Professor, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran, Email: m.tayyebi@uk.ac.ir
Assistant Professor, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran, (corresponding author).
Email: marjan.borhani@uk.ac.ir

examination of their tactics and methods of warfare can greatly contribute to our understanding of the factors that underpinned their achievements.

In this context, the ancient texts from the Timurid period serve as invaluable resources, providing rich insights into the foundations of endurance and the fighting spirit that characterized this dynasty. These historical texts not only reflect the complexities of the political and military landscape of the time but also encapsulate the cultural and social dynamics that influenced the behavior and motivations of the Timurid forces. Analyzing these texts allows for a more nuanced understanding of the era, offering perspectives on how religious beliefs, cultural values, and social structures interacted to shape military strategy and governance. By extracting key points from these sources, we can illuminate the enduring foundations of the Timurid period and gain a deeper appreciation for its lasting impact on the history of Iran and Central Asia.

2. Methodology

This research examines the foundations of endurance during the Timurid era through the analysis of ancient historical texts. Initially, primary sources, including historical texts related to the Timurid period, will be collected to serve as evidence for subsequent analyses. A descriptive-analytical method will be used to answer the research questions, allowing us to accurately describe the collected information and then analyze it to identify patterns and relationships among different elements. The selected texts will be reviewed based on specific criteria such as date of authorship, author, and subject matter, and content analysis will assist in identifying key concepts, patterns, and themes within these texts. The findings from the analysis will be discussed and interpreted to achieve a better understanding of the foundations of endurance during the Timurid era. Finally, the results of the research will be summarized.

3. Discussion

The military policy of the Timurid state, particularly during Timur's reign, achieved notable success in fulfilling its outlined objectives across various contexts. A crucial factor contributing to this success was the leadership ability and strategic intelligence of the commanders, who effectively harnessed the combat capabilities of

their troops. This effectiveness was especially pronounced during critical conditions and sensitive battles, where the morale and endurance of the forces were significantly bolstered. Understanding the motivational techniques and foundational elements that strengthened Timurid rule—both materially and spiritually—is essential for comprehending the dynamics of their military success. The limited ancient texts from this period offer valuable insights for analyzing these techniques, revealing the complex interplay between leadership, morale, and strategy. These texts allow us to delve deeper into the cultural, social, and religious contexts that influenced the military successes of the Timurids.

The motivational methods employed during the Timurid era played a vital role in ensuring the troops' endurance on the battlefield. These methods included leveraging the revered status of the Ahl al-Bayt (the family of the Prophet) and the Sayyids, as well as holding prayer and supplication ceremonies to invoke divine support. In this regard, prayer and supplication served as tools for strengthening the collective spirit of the soldiers, giving them the sense that they were not alone in their struggle and that God's support was with them. Rituals such as shouting Takbir (Allahu Akbar), Tahleel (proclaiming the oneness of God), and Salawat (sending blessings) fostered a sense of unity and purpose among the soldiers, bringing them closer together.

Additionally, leaders praised and encouraged the combat forces while promising spoils of war, which notably increased their motivation. These promises not only served as incentives for fighting but also provided soldiers with hope for improving their living and social conditions. By leading in battle scenes, proposing divine inspirations, and consulting with commanders, Timur established a framework that emphasized the significance of jihad in Islam. These consultations and exchanges of ideas helped to increase cohesion and solidarity among the troops, giving them a sense of belonging and responsibility.

The use of musical instruments in warfare also contributed to bolstering the warriors' morale, creating an atmosphere of heroism and resolve. Music in the battlefield was not only used as a tool for encouraging soldiers but also served as a symbol of grandeur and magnificence in the Timurids' victories. Overall, this combination of spiritual and material strategies cultivated a resilient fighting spirit among Timur's forces, facilitating their military effectiveness and successes. Considering these aspects, it can be concluded that the

combination of these elements played a key role in shaping the military history of the Timurid era and provides valuable lessons for understanding successful military strategies throughout history.

4. Conclusion

The founder of the Timurid state effectively established the foundations of endurance among his combat forces through artful leadership and strategic insight, successfully mobilizing and motivating them. This approach was not only crucial in advancing his military objectives and conquests but also contributed to fostering a strong and resilient spirit among the soldiers. Timur's active and guiding presence on the battlefields, along with his ability to leverage the experiences and insights of government officials, led to effective military decisions and the development of innovative tactics that were key factors in his success.

By integrating the religious beliefs of his soldiers with their worldly needs, Timur strengthened the foundations of endurance in spiritual dimensions. The use of concepts related to jihad and Islamic conquests, reliance on the esteemed status of the Ahl al-Bayt and the Sayyids, and continuous engagement with the Quran and divine inspirations were all influential in creating motivation and resilience among the warriors. These spiritual elements fostered unity and solidarity among the troops and reinforced their determination during critical times.

In addition, material promises such as war spoils and the recognition of brave fighters played a significant role in shaping these foundations of endurance. These material incentives, especially when combined with the playing of heroic music, created an environment filled with motivation and enthusiasm for the combatants. This combination of spiritual and material elements not only contributed to cultivating a spirit of endurance among Timur's forces but also had a significant impact on his military effectiveness and successes in battles.

Overall, the examination of the foundations of endurance in the Timurid era reveals that this blend of spiritual and material leadership can provide valuable lessons for a better understanding of military strategies throughout history. These strategies not only secured the victories of the Timurids but also established them as a successful model in leadership and the management of military forces.

Keywords: Timurids, Resistance, Ancient Texts, Warriors, Motivation

References [In Persian]:

- Clavijo, Ruy González de. (1958). *Travel Journal*. Translated by Masoud Rajabnia. Tehran: Book Translation and Publishing Organization.
- Hafez Abro, Abdullah ibn Lotfullah. (2001). *Zubdat al-Tawarikh*, Volumes 1-4. Tehran: Printing and Publishing Organization of the Ministry of Culture and Islamic Guidance.
- Harold Lamb. (2009). *Timur the Lame*. Translated by Ali Javaherkalam. Tehran: Nik Farjam Publishing.
- Hosseini Torbati, Abotaleb. (1963). *Tazukat-e Timuri*. Tehran: Asadi Publishing.
- Ibn Arabshah, Abu al-Abbas Shihab al-Din Ahmad. (1991). *Aja'ib al-Maqdur fi Akhbar Timur*, translated by Mohammad Ali Najati. Tehran: Scientific and Cultural Publishing.
- Isfahani Qazvini, Muhammad Yusuf Valeh. (2000). *Khuld al-Barin (History of the Timurids and Turkmen)*. Edited by Mir Hashem Mohaddith. Tehran: Miras Maktoub.
- Khvandamir, Ghayath al-Din. (1983). *Habib al-Siyar*, Volume 3. Tehran: Kheyam Bookstore.
- Malcolm, Sir John. (2001). *The Complete History of Iran*, Volume 1. Translated by Mirza Ismail Hayrat. Tehran: Afsun Publishing.
- Mirkhwand, Muhammad ibn Khwand Shah. (2001). *Rawdat al-Safa*, Volume 6. Tehran: Asatir Publishing.
- Natanzi, Mu'in al-Din. (1957). *Muntakhab al-Tawarikh Muin*. Tehran: Kheyam Bookstore.
- Nawai, Abdul Hossein. (1991). *Historical Documents and Correspondence*. Tehran: Scientific and Cultural Publishing.
- Samarqandi, Kamal al-Din Abd al-Razaq. (1974). *Matla' al-Sa'dayn wa Majma' al-Bahrain*, Volume 1. First Office. Tehran: Tahouri Library.
- Samarqandi, Kamal al-Din Abd al-Razaq. (2003). *Matla' al-Sa'dayn wa Majma' al-Bahrain*, Volume 2. First Office. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Shami, Nizam al-Din. (1984). *Zafarnama*. Tehran: Bamdad Publishing.

- Yazdi, Ghayath al-Din. (2000). *Sa'adatnameh (Journal of the Indian Campaigns)*. Tehran: Center for the Publication of Miras Maktoub.
- Yazdi, Sharaf al-Din. (1957). *Zafarnama*, Volumes 1-2. Tehran: Amir Kabir Press.

مبانی پایداری در عهد تیموری؛ کاوشی در متون کهن*

سید محمد طیبی

مرجان برهانی

چکیده

دولت تیموریان، به‌ویژه در دوران فرمانروایی مؤسس آن، تیمور لنگ، به‌واسطه عواملی چون گستره وسیع قلمرو جغرافیایی، شکست‌ناپذیری، قدرت فرماندهی بی‌نظیر، ادعای احیای شریعت اسلامی و اشاعه آن در سرزمین‌های آلوده به کفر و شرک و نیز ابعاد قابل توجه دیگر، در منظر پژوهشگران جایگاه ارزنده‌ای را به خود معطوف کرده است. یکی از موارد قابل توجه در این دوره، سیاست نظامی فرمانروایان آن است. از آنجایی که تیموریان در غالب جنگ‌های خود پیروز میدان بودند، بررسی تاکتیک‌های نظامی و شیوه‌های سپاهگیری آنان بسیار حائز اهمیت است. بر این اساس، پژوهش پیش رو با روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای به دنبال پاسخ به این پرسش اصلی است که چه عناصر و اصولی در متون کهن عصر تیموری، به‌عنوان مبانی پایداری شناخته شده و چگونه بر عملکرد نظامی آن دوران تأثیر گذاشته‌اند؟ یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد یکی از راه‌هایی که بنیان‌گذار دولت تیموری و اخلاف او برای پیشبرد اهداف و برنامه‌های نظامی خود به کار بسته‌اند، تهییج روحیه پایداری در میان نیروهای رزمی بوده است. ایشان بدین منظور از ساز و کارهایی نظیر تمسک به باورها و اعتقادات دینی، ذکر تکبیر و تهلیل، تضرع و راز و نیاز با پروردگار، تفأل و مشورت با قرآن کریم و طرح الهامات غیبی استفاده کرده‌اند.

واژه‌های کلیدی: تیموریان، پایداری، متون کهن، سپاهیان، تهییج

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳-۰۷-۱۵ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳-۰۷-۱۸ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۳-۰۸-۰۶

DOI: 10.1010.22103/jrl.2024.4646

نشریه ادبیات پایداری، دوره ۱۶، شماره ۳۰، پاییز و زمستان ۱۴۰۳، صص ۲۶۲-۲۳۵

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

حق مؤلف © نویسنده گان

^۱ - دانشیار تاریخ، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران، رایانامه: m.tayybi@uk.ac.ir

^۲ - استادیار تاریخ، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران، (نویسنده مسئول: marjan.borhani@uk.ac.ir)

۱. مقدمه

عصر تیموریان (۸۰۷/ق/۱۴۰۴ م ۹۱۳/ق/۱۵۰۷ م)، به‌ویژه دوران فرمانروایی تیمور لنگ (۷۷۱/ق/۱۳۶۹ م ۸۰۷/ق/۱۴۰۴ م)، یکی از دوره‌های برجسته و تأثیرگذار تاریخ ایران و آسیای مرکزی به‌شمار می‌رود. این دوره نه‌تنها به‌دلیل تحولات سیاسی و نظامی، بلکه به لحاظ فرهنگی و اجتماعی نیز اهمیت ویژه‌ای دارد. تیمور لنگ، به‌عنوان بنیان‌گذار این سلسله با اتخاذ سیاست‌های قاطع و راهبردهای هوشمندانه، توانست قلمرو گسترده‌ای را تحت کنترل خود درآورد و در تاریخ به‌عنوان رهبری نظامی و استراتژیست برجسته شناخته شود. ویژگی‌هایی مانند گسترش قلمرو، پیروزی‌های نظامی و تلاش برای احیای شریعت اسلامی در بطن خود مبانی پایداری را پرورش داد که نقشی کلیدی در تداوم قدرت تیموریان ایفا کرد. از جمله موارد قابل توجه در این دوران، سیاست نظامی و راهبردهای رهبری تیموریان است. با توجه به پیروزی‌های مکرر آن‌ها در جنگ‌ها، بررسی عمیق‌تر تاکتیک‌ها و شیوه‌های جنگی می‌تواند به درک بهتری از عوامل موفقیت آن‌ها کمک کند. در این راستا، متون کهن این دوره به‌عنوان منبعی غنی از اطلاعات در مورد مبانی پایداری و روحیه جنگندگی این سلسله به‌شمار می‌روند. این متون، نه‌تنها نمایانگر تاریخ و فرهنگ آن زمان هستند، بلکه می‌توانند به‌عنوان ابزاری برای تحلیل دقیق‌تر پویایی‌های اجتماعی و نظامی عصر تیموریان به کار روند. بررسی این متون و استخراج نکات کلیدی از آن‌ها می‌تواند به روشن‌تر شدن مبانی پایداری در عصر تیموری و درک عمیق‌تری از تأثیرات آن بر تاریخ ایران کمک کند.

۱-۱- بیان مسئله

با توجه به اهمیت تاریخی دوره تیموری، مسئله پژوهش حاضر واکاوی مبانی پایداری از طریق بررسی متون تاریخی این عصر است. هدف پژوهش، پاسخ به این پرسش است که چه عناصر و اصولی در متون کهن عصر تیموری به‌عنوان مبانی پایداری شناخته شده و چگونه بر عملکرد نظامی آن دوران تأثیر گذاشته‌اند؟ در نوشتار پیش رو، کوشش شده

است تا با بهره‌گیری از اسناد و منابع تاریخی و به‌روش توصیفی-تحلیلی پاسخی تفصیلی به سؤال مزبور داده شود.

۱-۲- پیشینه پژوهش

به‌لحاظ جایگاه تاریخی در مورد ابعاد و کارکردهای دولت تیموری کتب و مقالات متعددی به زبان‌های مختلف نوشته شده است. از جمله کتب دست اول این دوره می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

«خلد برین» اثر محمد یوسف واله اصفهانی که در قرن دهم هجری نوشته شده. این کتاب به توصیف و تحلیل تاریخ، جغرافیا و فرهنگ ایران در دوره تیموریان می‌پردازد و در آن به زندگی و حکومت تیموریان اشاره شده است. زبان و نثر کتاب ادبی و شاعرانه است و دارای توصیف‌های زیبا و دقیق از مناظر و وقایع تاریخی است. این کتاب به‌عنوان یک منبع معتبر تاریخی، نقش مهمی در شناخت تاریخ و فرهنگ ایران در دوره تیموریان دارد.

«عجایب المقدور فی اخبار تیمور» اثر ابن عربشاه یکی از منابع مهم تاریخی درباره زندگی و اقدامات تیمور گورکانی است. این اثر به زبان عربی نوشته شده و در قرن نهم هجری تألیف شده است. نثر ابن عربشاه روان و توصیفی است و به همراه اطلاعات تاریخی، جنبه‌های فرهنگی و اجتماعی عصر تیمور را نیز بررسی می‌کند. این کتاب به‌عنوان یک اثر تاریخی مهم در بررسی تاریخ ایران و آسیای مرکزی تأثیرگذار بوده است و در آثار بعدی نیز به آن ارجاع داده شده است.

«تزوکات تیموری» به قلم ابوطالب حسینی تربتی به‌عنوان یک منبع مهم تاریخی، به شرح و توصیف وقایع و شخصیت‌های دوره تیموریان، به‌ویژه زندگی و فعالیت‌های تیمور گورکانی می‌پردازد. نثر این اثر غالباً توصیفی و ادبی است و به خواننده تصاویری از اوضاع آن زمان ارائه می‌دهد.

«ظفرنامه» اثر نظام‌الدین شامی نیز یکی از مهم‌ترین منابع تاریخی درباره زندگی و فتوحات تیمور گورکانی است. این اثر به زبان فارسی نوشته شده و به توصیف پیروزی‌ها،

نبردها و وقایع کلیدی دوران تیموریان می‌پردازد. نثر این اثر به شیوه‌ای ادبی و شاعرانه است و روایت‌هایی جذاب از وقایع تاریخی را ارائه می‌دهد. این کتاب بر نویسندگان بعدی تأثیر گذاشته و به‌عنوان یک مدل برای تاریخ‌نگاری در ادبیات فارسی شناخته می‌شود. با وجود منابع دست اول متعلق به دوره تیموری، بررسی‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که تاکنون پژوهش مستقل و منسجمی در زمینه مبانی پایداری این دوره صورت نگرفته و خلأ پژوهشی در این حوزه احساس می‌شود. با توجه به این کمبود، مقاله حاضر تلاش دارد با استناد به متون دست اول این دوره، به بررسی موضوع پژوهش بپردازد.

۱-۳- ضرورت انجام دادن پژوهش

ضرورت انجام این پژوهش می‌تواند از جنبه‌های مختلفی تبیین شود:

- **درک عمیق‌تر از تاریخ و فرهنگ؛** عصر تیموری یکی از دوره‌های مهم تاریخ ایران است که تأثیرات عمیقی بر فرهنگ و هویت ایرانی گذاشته‌است. بررسی مبانی پایداری در این دوره می‌تواند به درک بهتری از چگونگی شکل‌گیری و استمرار نهادهای اجتماعی و فرهنگی و به‌ویژه نظامی کمک کند.

- **پیوند با چالش‌های معاصر؛** شناخت مبانی پایداری اجتماعی و فرهنگی در تاریخ می‌تواند به ما در مواجهه با چالش‌های کنونی اجتماعی و فرهنگی یاری دهد. از آنجا که بسیاری از مسائل امروز ناشی از ناپایداری‌ها هستند، تحلیل تاریخ می‌تواند الگوهای مؤثری برای حل مشکلات معاصر ارائه دهد.

- **پر کردن خلأهای تحقیقاتی؛** با وجود مطالعات متعدد در مورد عصر تیموری، بررسی خاص مبانی پایداری در این دوره کمتر مورد توجه قرار گرفته‌است. این پژوهش می‌تواند به پر کردن این خلأ در ادبیات تحقیق کمک کند و به ایجاد زمینه‌ای برای مطالعات آینده بیافزاید.

- **ایجاد ارتباط بین رشته‌ها؛** این پژوهش می‌تواند ارتباطاتی بین تاریخ و ادبیات ایجاد کند و زمینه‌ساز تحقیقات بین‌رشته‌ای در این باره باشد.

۲- بحث

سیاست نظامی دولت تیموریان، به‌ویژه در دوره فرمانروایی تیمور در دست‌یابی به اهداف ترسیم‌شده در بیشتر موقعیت‌ها موفقیت‌آمیز بوده است. یکی از عوامل کلیدی در این موفقیت، توانایی رهبری و هوش استراتژیک فرماندهان در بهره‌گیری از ظرفیت‌های رزمی سپاهیان بوده است. این امر به‌ویژه در شرایط بحرانی و نبردهای حساس، تأثیر بسزایی در تقویت روحیه و پایداری نیروها داشت. در این راستا بررسی شیوه‌های تهییج و مبانی پایداری که حاکمیت تیموری را در ابعاد مادی و معنوی تقویت کرده، ضروری به نظر می‌رسد. متون کهن این دوره که به تعداد محدود در دسترس هستند، منابع ارزشمندی برای تحلیل و درک این شیوه‌ها به‌شمار می‌آیند. در ادامه سعی شده‌است تا معطوف به داده‌های تاریخی، چگونگی، نوعیت و کمیّت این شیوه‌ها به تفکیک مورد بحث قرار گیرد. بر اساس آنچه گفته شد، شیوه‌های تهییج در دوره تیموری که منجر به پایداری سپاهیان در میدان نبرد می‌گردید، به شرح زیر است:

۲-۱- بهره‌گیری از جایگاه اهل بیت (علیهم‌السلام) و سادات

تیمور ابراز محبت و دوستی با اهل بیت (علیهم‌السلام) را به‌طور آشکار در زمره سیاست‌ها و برنامه‌های حکومتی خود قرار داده‌بود. او نیت و دیدگاه خود را در راستای منافع و مصالح سیاسی، پیوسته بر زبان جاری و در مواردی نیز به عمل درآورده‌است. فرمان داد تا در مساجد، به‌ویژه در کنار نام رسول خدا^(ص) بر دودمان و خاندان رسالت درود و صلوات نثار گردد. همچنین، امر شد تا علاوه بر تعمیر و نگهداری بقاع متبرکه^(ع) امام حسین^(ع)، امام موسی کاظم^(ع)، امام رضا^(ع) و امام محمدتقی^(ع)، فرش و وسایل روشنایی هدیه شود و آتش یومیّه میان زوّار و نیازمندان توزیع گردد (حسینی تربتی، ۱۳۴۲: ۱۸۸؛ یزدی، ۱۳۳۶: ۴۶/۱؛ یزدی، ۱۳۷۹: ۱۲۳). سپاهیان تیموری شام را با شعار انتقام از خون و ستم‌های رفته بر امام حسین^(ع) و یارانش از نسل بنی‌امیه و یزدیان فتح کردند. تیمور در این باره می‌گوید:

«در هر ملکی که عقاید اهالی آن ملک از عقاید خاندان حضرت سید المرسلین -صلوات الله- تغییر یابد و اهالی آن ملک را از اعتقاد بدیشان باز آورند، چنانچه من به مملکت شام در آمده جماعتی که بد اعتقاد بودند، ایشان را به سزا رسانیدم.» (حسینی تربتی، ۱۳۴۲: ۳۳۴)

تیمور و جانشینانش در کنار تکریم و بزرگداشت ائمه اطهار (علیهم السلام) با نظر به آیه ۳۳ سوره احزاب (قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى) و آیه ۲۳ سوره شوری (أَمَّا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا) به تعظیم و احترام به سادات و منسوبین به اهل بیت (علیهم السلام) به عنوان یکی از اقشار مهم جامعه اسلامی و ثمره و شجره رسالت و نبوت اهتمام داشتند. در جریان فتوحات در بیشتر مواقع سعی می شد تا حرمت سادات و خاندان آنان حفظ شود و از دستبرد و تعرض سپاه مصون بمانند و در مواردی نیز از اختصاص کمک های مالی و مادی به آنها دریغ نمی شد (حافظ ابرو، ۱۳۸۰: ۴/ ۶۲-۴۶-۱۵-۱۴؛ خواندمیر، ۱۳۶۲: ۳/ ۳۹۷؛ یزدی، ۱۳۳۶: ۲/ ۶۹؛ میرخواند، ۱۳۸۰: ۶/ ۴۴۷۶؛ حسینی تربتی، ۱۳۴۲: ۱۷۶؛ کلاویخو، ۱۳۳۷: ۱۹۳).

تیمور یکی از سادات زمانه خود به نام سید برکت را که از ابدال، زهاد و سرآمدان در فضل و تدین و از افتخارات شجره رسول خدا (ص) بود، به عنوان عامل خیر، برکت، موفقیت و دلگرمی در حکومتش معرفی می کرد. او در تأیید، مشروعیت بخشی، همدلی و همراهی حاکمیت تیموری نقش مؤثر و کارآمدی ایفا کرد. به گزارش مؤلف ظفرنامه؛

«میان آن دو [تیمور و سید برکت] انس و الفت پدید آمد که آن بزرگوار برکت آثار در تمام ایام حیات همچو حکومتی که مژده وصولش خود آورده بود، مصاحبت و مجالست آن حضرت اختیار فرمود و به هیچ وجه از آن امر تخلف نمود و بعد از وفات، هر دو در یک قبه آسوده و روی بی ریای حضرت صاحبقران همچنان به جانب اوست.» (یزدی، ۱۳۳۶: ۱/ ۱۴۶)

تیمور ضمن سپردن مسئولیت امور اوقاف به سید برکت، از معنویت و جایگاه او و دیگر سادات به عنوان تبرک و عامل مهم تهییج نیروهای رزمی بهره می جست. او اصرار داشت که سید برکت و دیگر سادات گرمی در نبردها به ویژه نبردهای مهم و سرنوشت ساز، همراه سپاه باشند. سید برکت پیش و در جریان نبرد، در منظر سپاهیان با سر

برهنه، خاضع، گریان و محزون حاضر می‌شد و با قرائت دعا، تلاوت آیات قرآن کریم و پاشیدن خاک به سوی لشکر دشمن، با قاطعیت هرچه تمام‌تر، تیمور و سپاهیان را نوید فتح و ظفر می‌داد (شامی، ۱۳۶۳: ۱/۱۲۴-۱۲۳؛ یزدی، ۱۳۳۶: ۱/۳۸۶-۱۴۶-۱۴۵؛ نظری، ۱۳۳۶: ۲۸۳-۲۸۲؛ اصفهانی قزوینی، ۱۳۷۹: ۹۳-۸۷؛ سمرقندی، ۱۳۵۳: ۶۴۳). همان‌طور که در متون مشاهده می‌شود، بشارت فتح و ظفر که بر زبان سید برکت جاری می‌شد، تیمور و رزمجویان سپاهش را به وجد می‌آورد و آنان با کمال شجاعت، اطمینان و آمادگی کافی، پایمردی و پایداری به رویارویی با دشمن شتافته و پیروزی‌های شگفت‌انگیز به منصفه ظهور می‌رساندند (میرخواند، ۱۳۸۰: ۶/۴۷۷۲).

۲-۲- برگزاری مراسم دعا و راز و نیاز

تیمور در جهت تهییج و ایجاد پایداری هرچه بیشتر در نیروهای رزمی با وانمود و اظهار اعتماد بر فضل و کرم پروردگار به برگزاری مراسم دعا و راز و نیاز پیش از نبرد، در جریان نبرد و گاه پس از کسب پیروزی، عادت و عنایت ویژه‌ای داشت. او گاه به صورت انفرادی در جمع سپاه یا در گوشه‌ای دور از چشم نیروها با برپایی و اقامه نماز، صلوات بر رسول اکرم (ص) و اظهار خضوع و کوچکی همراه با حزن، ملتمسانه از خداوند پیروزی و ظفر بر لشکریان دشمن را خواستار می‌شد. متعاقب آن، با امید به شکست دشمن و حتمی بودن حمایت‌های الهی، فرمان حمله را صادر می‌کرد (شامی، ۱۳۶۳: ۱/۹۲۱-۶۴۳-۱۹۰؛ حافظ ابرو، ۱۳۸۰: ۳/۹۰۵؛ میرخواند، ۱۳۸۰: ۶/۴۹۰۰-۴۸۹۹-۶۴۳؛ یزدی، ۱۳۳۶: ۱/۴۵۱-۴۵۰-۳۸۵-۳۸۶-۴۵۰). مؤلف ظفرنامه در گزارشی به مفاد راز و نیاز شبانه تیمور در یکی از جنگ‌ها و قبل از آغاز نبرد چنین اشاره دارد:

«... پروردگارا! هرچه مرا مدت العمر از نصرت و پیروزی روزی شده و از فتح و ظفر روی نموده محض عنایت و مرحمت تو بوده و اگر نه از من چه آید و از عاجزی که پیوند جان و تنش به ارادت تو باز بسته، چه گشاید. همان لطف و مکرمت تو پیوسته ارزانی داشته‌ای. باز هم چشم می‌دارم و به

کرم بی‌دریغ که همیشه کرامت فرموده‌ای، امیدوارم.» (یزدی، ۱۳۳۶: ۲/۲۰۳)

شرف‌الدین علی یزدی در ظفرنامه، این راز و نیاز را با ابیاتی از حکیم نظامی چنین آراسته است:

ای همه هستی ز تو پیدا شده
 چاره ماساز که بی‌یاوریم
 خاک ضعیف از تو توانا شده
 گر تو برانی به که روی آوریم
 (نظامی گنجه‌ای، ۱۳۶۰: ۳-۶)

گاه مراسم راز و نیاز قبل و در جریان نبردها به شکل دسته‌جمعی و با حضور مشایخ عظام و سادات گرامی -از جمله سید برکت که پیش‌تر به او اشاره شد- برگزار می‌گردید. آنان با برهنه کردن سر، خاضعانه و ملتسمانه دست به دعا برداشته و از پروردگار و روح مطهر نبی اکرم (ص) پیروزی نیروهای خودی و شکست دشمن را خواستار می‌شدند. پس از اتمام دعا، تیمور سپاه را به پشتیبانی الهی مستظهر کرده و با صراحت به فتح و ظفر حتمی بشارت می‌داد. نویدی که در تقویت روحیه، شکست‌ناپذیری و ایستادگی آنان تأثیر کارآمد و حتمی بر جای می‌گذاشت (شامی، ۱۳۶۳: ۱۲۴/۱-۱۲۳؛ میرخواند، ۱۳۸۰: ۴۷۷۲/۶؛ حسینی تربتی، ۱۳۴۲: ۲۰۶).

با پایان نبرد و کسب پیروزی‌های مهم و سرنوشت‌ساز، برگزاری مراسم راز و نیاز و سپاس‌گزاری همراه با اقامه نماز، سجده شکر و حمد و ثنای جلال سبحانی معمول بود. پس از انجام شکرگزاری، مراسم جشن و شادمانی آغاز می‌شد و به شکرانه پیروزی حاصله، میان مستحقان و نیازمندان درهم و دینار توزیع و تقسیم می‌گردید (یزدی، ۱۳۳۶: ۱۱۲/۲؛ ابن عربشاه، ۱۳۷۰: ۱۴۷؛ نطنزی، ۱۳۳۶: ۳۸۹؛ حافظ ابرو، ۱۳۸۰: ۹۱۷/۲؛ خواندمیر، ۱۳۶۲: ۴۵۲/۳).

۲-۳- فریاد تکبیر، تهلیل و صلوات

تیمور بر این باور بود که در پرتو عنایات پروردگار، رنج‌ها و سختی‌های جهانی و دنیوی بر او سهل و آسان شده و بیم و هراسش بر دل جهانیان و سلاطین قدرتمند پرتوافکن و گردن‌کشان را به خواری و تسلیم واداشته است (ابن عربشاه، ۱۳۷۰: ۳۱۷). او به‌عنوان یک دستورالعمل نظامی فرمان داد تا سپاهیان هنگام مواجهه با دشمن و از آغاز نبرد تا پایان آن،

هیجان آفرین و هماهنگ، فریادهای «الله اکبر»، «لا اله الا الله» و «صلوات» را تکرار نمایند. در مواردی نیز در کنار بانگ‌های تکبیر، تهلیل و صلوات، مؤذنان خوش صدا با بانگ رسا به قرائت اذان می‌پرداختند (یزدی، ۱۳۳۶: ۱/۲ / ۳۷۷-۱۷۳-۱۲۲-۱۱۲؛ شامی، ۱۳۶۳: ۱ / ۹۴۵).

ادای فریادهای تکبیر و تهلیل در میادین نبرد با حاکمان ممالک و بلاد غیراسلامی و مناطق غیرمسلمان ملموس تر و از توجه بیشتری برخوردار بود. به تعبیر اغراق آمیز مورخان، زمزمه، خروش و فریادهای معتقدانه و دلاورانه تکبیر و تهلیل سپاهیان مسلمان در میدان‌های نبرد با کفار و مشرکان، «موجبات نمایش رستخیز، تحسین ملائکه، کر شدن گوش جهانیان و ساکنان چرخ زمین و افکندن غلغله در گنبد دوار، چرخ اثیر و مجمع ناهید» را فراهم می‌ساخت. فریادهای هیجانی یاد شده در تضعیف روحیه دشمن و به تعبیر برخی گزارشگران «آب شدن زهره دشمن» و فرار آنان و از سویی، تقویت روحیه پایداری و دریادلی هرچه بیشتر و فزون تر سپاهیان و نیروهای رزمی خودی و کسب پیروزی‌های شگفت آفرین بسیار مؤثر و کارآمد واقع می‌شد (شامی، ۱۳۶۳: ۱/۲ / ۹۴۵-۹۷۱-۷۸۴؛ یزدی، ۱۳۷۹: ۱۴۵-۱۴۴؛ یزدی، ۱۳۳۶: ۱/۲ / ۳۳۹-۱۸۱-۱۲۲-۱۱۲-۶۱-۵۶-۲۵-۳۷۷-۳۷۶).

۲-۴- تقدیر و تشویق نیروهای رزمی

عمده موفقیت‌های نظامی تیمور و تیموریان مرهون جان‌فشانی و پایداری نیروهای رزمی بود. بر این اساس، حاکمان مزبور- به‌ویژه تیمور- خود را موظف می‌دانستند تا جهت حفظ و استمرار این از جان‌گذشتگی‌ها به‌نحو آشکار، احترام، محبت و قدردانی متقابل خود را به فرماندهان و سربازان شجاع و پیروزی آفرین اعلام و ابلاغ نمایند. با حصول پیروزی، به‌طور معمول، تیمور با فراخوان ملاقات حضوری، ابراز صمیمیت و عاطفه، گرفتن در آغوش، بیان الفاظ و سخنان مهربانانه و نوازشگرانه به ستایش و تحسین جنگجویان- از جمله آنان که فداکاری کم‌نظیر از خود به منصفه ظهور رسانده بودند- می‌پرداخت. او همچنین،

زخمیان و مجروحین جنگی را ملاقات کرده و ضمن تقدیر از فداکاری‌هایشان، آنان را مورد تفقد و دلجویی قرار می‌داد (ابن عربشاه، ۱۳۷۰: ۲۹۳؛ یزدی، ۱۳۳۶: ۶۱/۱-۳۱؛ حسینی تربتی، ۱۳۴۲: ۲۰۹-۵۲؛ شامی، ۱۳۶۳: ۵۵۱/۱-۱۱۷؛ میرخواند، ۱۳۸۰: ۶/۴۷۷۴).

جدای از ابراز تفقد، تقدیر و تحسین زبانی و گفتاری، جنگجویان مشمول پاداش مادی نیز قرار می‌گرفتند. این اقدام در ایجاد دلگرمی، تشویق و میل به ابراز لیاقت و پایداری بیشتر در میدان نبرد بعدی، تأثیر شایانی بر جای می‌گذاشت. از جمله پاداش‌ها و جوایز مادی می‌توان به واگذاری حکومت یک شهر یا ولایت، اعطای درجات نظامی معتبر - به ترتیب اهمیت از پایین به بالا: اون‌باشی، یوزباشی، مین‌باشی، امیر اول، امیر دوم و مدارج بالاتر تا دوازدهم - دریافت پرچم‌ها و طبل‌های مخصوص و معتبر، خلعت‌ها و جامه‌های زرنگار و پرپها، کمربندهای مرصع، شمشیر، زین‌های زرنگار، درهم و دینار و تاج‌های مخصوص اشاره کرد (یزدی، ۱۳۳۶: ۱ و ۲/۴۶۸-۱۳۰-۱۲۹-۶۱-۴۳-۴۲؛ شامی، ۱۳۶۳: ۱۱۷/۱؛ سمرقندی، ۱۳۵۳: ۵۵۱/۱؛ هارولد لمب، ۱۳۸۸: ۱۷۰؛ حسینی تربتی، ۱۳۴۲: ۲۷۶-۲۰۸؛ خواندمیر، ۱۳۶۲: ۳/۴۵۲؛ میرخواند، ۱۳۸۰: ۶/۴۸۳۸).

تیمور طی ابلاغیه و دستورالعمل صریح اعلام داشت رزمندگان که به مرحله پیری، از کارافتادگی و فاقد کارایی جنگی و نظامی می‌رسند، همانند گذشته مورد توجه، احترام و انصاف قرار گرفته و در پرداخت مقرری و مواهب مادی آنان اهمال و کوتاهی صورت نپذیرد (حسینی تربتی، ۱۳۴۲: ۲۷۶). این اقدام نیز در ایجاد امید، دلگرمی، عدم دلهره و ترس از آینده معیشت و گذران زندگی جنگجویان و خانواده‌هایشان مؤثر و بر کارآمدی رزمی و جان‌فشانی آنان در مصاف با دشمن و کسب فتوحات درخشان بیش از پیش می‌افزود.

۲-۵- وعده غنیمت

تیمور در تبلیغات نظامی و جنگی، یکی از منافع و مزایای مهم جنگ و جهاد با دشمنان را کسب غنیمت برمی‌شمرد و جنگجویان را با نوید دست‌یابی به این سود امیدوار و دلگرم

می ساخت. این اقدام مشتاقان فراوانی را با او همراه و به میدان نبرد می کشاند (اصفهانی قزوینی، ۱۳۷۹: ۵۲-۵۱؛ یزدی، ۱۳۷۹: ۱۵۱).

بیشترین رویارویی‌ها با رقبا و دشمنان، اعم از مسلمانان و غیرمسلمانان -به‌ویژه در صورت مقاومت و ایستادگی آنان- همراه با تاراج و غارت بود. تیمور در موارد متعددی سپاه را به غارت و مصادرهٔ اموال و دارایی دشمنان تهییج و تشویق می کرد. صدور فرمان‌های غارتگرانه موجب می شد تا نیروهای مهاجم و فاتح جهت حصول هرچه بیشتر و فزون‌تر غنایم از تحمیل انواع شکنجه و عقوبت به مغلوبین و شکست‌خوردگان پرهیز نداشته باشند. مورخان و ناظران صحنه‌های نبرد در بیان و توصیف میزان و کثرت غنایم حاصل -به‌ویژه در بلاد غیر اسلامی- از تعبیری چون «غیرقابل وصف»، «فوق حساب برای محاسبه‌کنندگان»، «غیرقابل شمارش» و «بی‌حدّ و حصر» استفاده کرده‌اند. غنایم شامل اسب‌ها، چهارپایان حلال‌گوشت (گاو، گوسفند و شتر)، انواع تسلیحات، پارچه‌های گران بها، جواهرات، زر و سیم، ظروف گران‌قیمت، اراضی، باغات، منازل مسکونی، غلات، غلام و کنیز، درهم و دینار بوده است (اصفهانی قزوینی، ۱۳۷۹: ۱۱۱؛ یزدی، ۱۳۳۶: ۱۷۵/۲-۳۰۴-۲۶۴-۱۷۵-۱۱۹؛ سمرقندی، ۱۳۵۳: ۷۸۴/۱؛ حافظ ابرو، ۱۳۸۰: ۱۹/۱؛ خواندمیر، ۱۳۶۲: ۴۷۹/۳).

با اتمام نبرد و کسب پیروزی، بی‌درنگ غنایم حاصل و جمع‌آوری شده میان فرماندهان، نیروهای رزمی و دیگر همراهان سپاه -اعم از حکام، علما و سادات- توزیع و تقسیم می گردید. سعی بر آن بود تا همگان از منافع و غنیمت بهره‌مند شوند؛ لیکن در مواردی نیز آنان که رشادت و فداکاری ویژه و شجاعانه‌ای در دست‌یابی به پیروزی از خود به نمایش گذاشته بودند، از عنایت و موهبت بیشتری برخوردار می شدند (شامی، ۱۳۶۳: ۲۲-۶۶؛ حافظ ابرو، ۱۳۸۰: ۹۱۴/۲؛ یزدی، ۱۳۳۶: ۱۷۵/۲-۳۷۲-۴۳۸-۵۵۳-۲۲۲-۲۲۱؛ سمرقندی، ۱۳۸۳: ۵۴۹/۱؛ خواندمیر، ۱۳۶۲: ۴۷۸/۳).

۲-۶- پیشگامی در صحنه‌های نبرد

شجاعت، تهوّر و عشق به جنگ از ویژگی‌های بارز تیمور بود. او با تصوّر شکست‌ناپذیری و بدون هیچ‌گونه احساس ترس، با بی‌باکی کم‌نظیر به استقبال و مقابله با دشمن می‌شتافت و در میدان‌های نبرد، حتی در سخت‌ترین شرایط، نقش قاطع فرماندهی را ایفا می‌کرد و گوی سبقت را از دیگر دلاوران سپاهش می‌ربود. بارها با عده‌ای قلیل به مصاف با سپاه کثیر دشمن رفت و بر این باور بود که کره زمین آنقدر وسیع نیست که دو پادشاه در آن فرمانروا باشند (اصفهان‌قزوینی، ۱۳۷۹: ۵۱؛ حافظ ابرو، ۱۳۸۰: ۹۱/۱-۱۱؛ هارولد لمب، ۱۳۸۸: ۲۷۸-۲۷۷؛ خواندمیر، ۱۳۶۲: ۱۳۶/۳-۵۱).

تیمور پیش از شروع نبرد -به‌ویژه در نبردهای مهم و سرنوشت‌ساز- در جمع سپاهیان سخنرانی‌های مهیج و شورآفرین ایراد می‌کرد. او ضمن بیان قواعد رزمی و صف‌شکن و تأکید بر همدلی، همّت عالی، ثبات و سخت‌کوشی در صحنه نبرد، روحیه شجاعت‌طلبی، غیرتمندی، جانبازی و فداکاری را در آنان تحریک و ارتقا می‌بخشید (یزدی، ۱۳۷۹: ۱۰۷؛ حافظ ابرو، ۱۳۸۰: ۹۰۵/۲-۸۴۹). در مواردی قبل از آغاز جنگ، فرماندهی کل و شاخص دشمن را به نبرد تن به تن فرامی‌خواند. در شرایط هولناک و سهمگین نبرد و مقاومت شدید دشمن، علاوه بر همدوشی و پیشگامی در صحنه، گاه به‌تنهایی متهورانه بر دشمن یورش می‌برد و پیروزی می‌آفرید (حسینی تربتی، ۱۳۴۲: ۴۰۶/۱؛ یزدی، ۱۳۳۶: ۱۰۵-۱۰۴-۱۰۳؛ هارولد لمب، ۱۳۸۸: ۹۵؛ میرخواند، ۱۳۸۰: ۴۶۷۳/۶-۴۶۷۲).

بدون تردید، پیشگامی و اقدام‌های شجاعانه و متهورانه یاد شده تأثیر مهم و شگرفی در پایداری نیروهای رزمی تحت امر بر جای می‌گذاشت. شجاعت‌طلبی، تبلیغات جنگی هدف‌دار و پیروزی‌های مکرر تیمور موجب شد تا سپاهیان، شکست‌ناپذیری او را بر مبنای قضای الهی مسلّم و حمایت از فرمان‌های رزمی‌اش را ضروری و تخلف از آن‌ها را غیرقابل تصور و محال تلقی نمایند (اصفهان‌قزوینی، ۱۳۷۹: ۵۱؛ یزدی، ۱۳۳۶: ۱۰۲/۱؛ حافظ ابرو، ۱۳۸۰: ۸۴۹؛ هارولد لمب، ۱۳۸۸: ۲۷۸-۲۷۷؛ سرجان ملکم، ۱۳۸۰: ۳۱۷/۱).

۲-۷- طرح الهامات غیبی

تیمور گاه با اظهار علنی استماع الهامات و ندای غیبی نوید آفرین، سپاهیان را تشویق و تهییج می‌کرد. الهامات او در خواب یا در حالت میان خواب و بیداری، به‌ویژه در شرایط سخت نبرد، بر پایداری آنها در مقابل انبوه دشمنان دارای امکانات برتر نظامی می‌افزود. با محور قرار دادن خود و تأکید بر غیبی بودن ندا و الهام دریافتی به فرماندهان و نیروهای رزمی می‌گفت که:

«هاتف غیبی به زبانی رسا و قاطع خطاب به او اظهار نموده که شاد باش، غم مخور و از دشمن هراسناک نباش که خداوند عزّ و علا تو را در این مصاف ظفر و نصرت حتمی کرامت خواهد فرمود». (نطنزی، ۱۳۳۶: ۲۲۰؛ اصفهانی قزوینی، ۱۳۷۹: ۵۷-۵۶؛ شامی، ۱۳۶۳: ۲۶).

به‌عنوان مثال، او پیرامون رویارویی با یکی از رقبای جدی‌اش به نام «الیاس خواجه»

می‌گوید:

«من در آن شب [قبل از نبرد] به بالای کوه به عجز و نیاز به درگاه تنکری تعالی مشغول بودم و صلوات بر محمد و اصحابه و سلم می‌فرستادم و در میان خواب و بیداری آوازی به مسامع من رسید که شخصی می‌گوید که تیمور فتح و فیروزی و ظفر ترا است». (حسینی تربتی، ۱۳۴۲: ۷۸). این نوع نگرش و بیان، به‌ویژه در شرایط دشوار، نه‌تنها امید را در دل سپاهیان زنده می‌کرد، بلکه آنها را به اقدام و تلاش بیشتر وامی‌داشت.

اظهار به باور راسخ بشارت فتح غیبی، تأیید ربّانی و همراهی ذات باری تعالی در تحقق آن، نیروهای رزمی و فرماندهان را قوی دل و امیدوار می‌ساخت. این باور، آنان را در صورت به کار بستن همّت عالی، عزم و ایستادگی، به دست‌یابی حتمی به پیروزی مطمئن‌تر و مصمّم‌تر رهنمون می‌کرد. نیروها به‌گونه‌ای در خود قوت می‌یافتند که بدون توجه به کثرت دشمن، خود را مشمول نسیم روحبخش پیروزی آفرین از گذرگاه عنایت الهی می‌پنداشتند و از مصاف با دشمن هراسی به دل راه نمی‌دادند. (اصفهانی قزوینی، ۱۳۷۹: ۵۶-۵۷؛ نطنزی، ۱۳۳۶: ۲۲۰؛ شامی، ۱۳۶۳: ۲۶؛ حسینی تربتی، ۱۳۴۲: ۷۸؛ حافظ ابرو، ۱۳۸۰:

۲ / ۹۰۵).

این روحیه، در واقع نتیجه‌ای از تبلیغات نظامی تیمور و تکیه بر مبانی مذهبی و اعتقادی بود که او به‌عنوان یک رهبر باهوش و با بصیرت به کار می‌برد. این اطمینان و قدرت در دل‌ها نه تنها به پایداری در میدان نبرد می‌انجامید، بلکه در بسیاری از مواقع به پیروزی‌های شگرف و تاریخی منجر می‌شد.

۲-۸- توسل و تفأل به قرآن کریم

تیمور، بنیان‌گذار دولت تیموری، از همان آغاز تلاش‌های خود برای کسب قدرت با تکیه بر قرآن کریم و استفاده از تفأل به آن سعی می‌کرد اعتماد و اعتقاد خود را به نویدهای این کتاب مقدس به لشکریان مسلمان منتقل کند. او آیات قرآن را به‌عنوان نشانه‌های حتمی موفقیت در تحقق اهداف حکومتی‌اش معرفی می‌کرد و به‌ویژه آیه ۲۶ سوره صاد (یا داوود اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْاَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ ...) را که او در آغاز حکومتش مشاهده کرد، عامل اساسی و تشویقی مهمی برای پیشبرد مقاصد خود می‌دانست. (حسینی تربتی، ۱۳۴۲: ۸۸).

در مواقع حساس، تیمور به استخاره و مشورت با قرآن می‌پرداخت. برای نمونه در رویارویی با یکی از رقبای جدی‌اش در اوان حکومت، رؤیت آیه ۲۴۹ سوره بقره (كَمْ مِّن فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِتْنَةٌ كَثِيرَةً بِاِذْنِ اللّٰهِ) را به‌عنوان بشارتی مهم تلقی کرد که به او امید موفقیت در نبرد را می‌داد. این آیات، برای او نه تنها تأیید الهی، بلکه عامل تقویت روحیه و انگیزه در میان نیروهای رزمی‌اش بودند و به پیروزی‌های بعدی او کمک شایانی کردند. (همان: ۴۷).

اگر تیغ عالم بجنبد ز جای بُردِ رگی تا نخواهد خدای

(نراقی، ۱۳۷۱: ۴۶۷)

این رویکرد او، نشان‌دهنده ارتباط عمیق بین اعتقادات مذهبی و استراتژی‌های سیاسی در دوران تیموریان بود و به‌نوعی تصویرگر دیدگاه‌های نظامی و مذهبی او در جنگ و حکمرانی است.

تیمور پیش از لشکرکشی به سرزمین هندوستان با مشورت به قرآن کریم و مشاهده آیه ۷۳ سوره توبه (یا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ) به عنوان نشانه‌ای مهم در تهییج و بسیج نیروهای خود استفاده کرد. این آیه به او کمک کرد تا فرماندهان و سپاهیان را به جنگ علیه دشمنان ترغیب کند و حمایت آن‌ها را جلب نماید (همان: ۱۳۲). در حین پیشروی‌ها و فتوحات در هندوستان، تیمور بارها با تفأل به قرآن و قرائت آیات مختلف، اعتماد و امید نیروهایش را به پیروزی‌های حتمی تقویت می‌کرد. به عنوان مثال، او به آیه ۲۴ سوره یونس (أَنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أُنزِلْنَا مِنْ السَّمَاءِ...) و آیه ۵۷ سوره نحل (وَيَجْعَلُونَ اللَّهُ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ...) استناد می‌کرد که این آیات هم در روحیه نیروها تأثیرگذار بود و احساس قدرت و برتری را در آن‌ها ایجاد می‌کرد. (یزدی، ۱۳۷۹: ۱۱۱-۱۱۰؛ یزدی، ۱۳۳۶: ۲/۷۴-۷۵؛ میرخواند، ۱۳۸۰: ۶/۴۸۹۷-۴۸۹۶). این رویکرد نشان‌دهنده تعامل عمیق تیمور بین دین و جنگ، و اهمیت اعتقادات مذهبی در تشویق و حمایت از نیروی نظامی در راستای اهداف سیاسی‌اش بود.

در جریان نبردها، به‌ویژه نبردهای سرنوشت‌ساز، تلاوت آیات قرآن به صورت انفرادی یا جمعی نقش بسزایی در تقویت روحیه سپاهیان داشت. یکی از آیات کلیدی که معمولاً تلاوت می‌شد، آیه ۱۳ سوره صف (وَأُخْرَى تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ) بود. این آیه به عنوان نویددهنده پیروزی و فتح به سپاهیان امید و انگیزه می‌بخشید. (حافظ ابرو، ۱۳۸۰: ۳/۵۴۵). طنین آیات الهی در میدان نبرد نه تنها احساس وحدت و همبستگی را در میان نیروهای رزمی تقویت می‌کرد، بلکه بر عزم و اراده آن‌ها در مواجهه با دشمن نیز اثرگذار بود. این عمل، به‌ویژه در شرایط دشوار و در برابر نیروهای کثیر دشمن، به آن‌ها قدرت و اعتماد به نفس بیشتری می‌داد و در نهایت در دستیابی به پیروزی‌های شگفت‌انگیز مؤثر واقع می‌شد.

۲-۹- بهره‌گیری از جایگاه جهاد در اسلام

تیمور بر این باور بود که ترویج و تقویت دین اسلام از جمله وظایف شرعی و حکومتی اوست. او خود را در زمره احیاگران اسلام می‌دانست و به‌عنوان کسی که مسئولیت اعلای کلمه الله و برافراشتن پرچم اسلام را بر عهده دارد، عمل می‌کرد. هدف او گسترش شریعت مصطفوی و ترویج ارزش‌های اسلامی در سراسر جهان، به‌ویژه در دارالحرب و مناطق غیرمسلمان، بود. این نگرش نه تنها به برنامه‌های نظامی او شکل می‌داد، بلکه انگیزه‌ای برای لشکرکشی‌ها و فتح سرزمین‌های جدید محسوب می‌شد. با این رویکرد، تیمور تلاش می‌کرد تا دین اسلام را گسترش دهد و بر این اساس، مشروعیت خود را در حکومت تقویت کند. (حسینی تربتی، ۱۳۴۲: ۱۷۶-۱۵۸؛ شامی، ۱۳۶۳: ۱۸۷؛ یزدی، ۱۳۷۹: ۵۹-۵۸).

مؤسس دولت تیموری فتوحات خود را با استفاده از اصطلاحات جهاد اسلامی مشروعیت می‌بخشید و به آن رنگ و لعاب دینی می‌داد. تیمور با انتخاب عناوینی مانند «غازی و جهادگر اسلام»، «مجاهد فی سبیل الله» و «پاک‌کننده جهان از لوث کفر و شرک»، نیروهای خود را به پایداری و فداکاری دعوت می‌کرد. او بارها به سپاهیان‌ش یادآوری می‌کرد که جهاد در راه خدا شامل دو منفعت بزرگ است: نخست، ثواب و پاداش معنوی و دیگر، کسب غنایم و منافع مادی. این رویکرد نه تنها انگیزه‌ای برای لشکرکشی‌های او بود، بلکه به تقویت حس هم‌بستگی و غیرت دینی در میان نیروهایش نیز کمک می‌کرد. (یزدی، ۱۳۷۹: ۱۵۱).

نظام‌الدین شامی به این نکته اشاره می‌کند که تیمور با اعتقاد به آیه ۱۲۲ سوره توبه (قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلِيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً)، در تلاش بود تا آن را در عمل پیاده کند. او و مبلغان مذهبی که در کنار او بودند، با استناد به قرآن و سنت در جمع سپاهیان از مقام رفیع مجاهدان و شهیدان در نزد خداوند سخن می‌گفتند. این مبلغان تأکید می‌کردند که اگر مسلمانان با ایمان و خالصانه مقاومت کنند، حتی با وجود کمبودهای نظامی و انسانی، پیروزی حتمی و غیرقابل انکار نصیب آنها خواهد شد. این نوع تبلیغات نه تنها روحیه سپاهیان را تقویت می‌کرد، بلکه به آنان انگیزه‌ای مضاعف برای ایستادگی در برابر دشمنان

می‌داد. (همان؛ سمرقندی، ۱۳۸۳: ۷۳۹-۷۳۸-۱/۲۸۱؛ میرخواند، ۱۳۸۰: ۶/۴۸۶۸؛ نوایی، ۱۳۷۰: ۶۹).

تیمور در آخرین طراحی و برنامه‌ریزی نظامی برای حمله به چین به فرماندهان و نیروهای خود چنین گفت:

«... از برای پادشاهان دیندار هیچ کفاره گناهی چون ادراک سعادت غزا و جهاد با کفار اشرار نیست؛ بنابراین، در خاطر چنان است ... به جانب خدای و چین که دیار کفر است، برویم و مراسم غذا و جهاد به تقدیم برسانیم. امرا و مؤمنان آن رأی زرین را به تحسین و آفرین ستودند.» (اصفهان‌قزوینی، ۱۳۷۹: ۳۵۴-۳۵۳).

بنابراین، تبلیغات نظامی دولت تیموری نه تنها بر جنبه‌های نظامی تأکید داشت، بلکه به طرز مؤثری جوانب معنوی و دینی را نیز مورد توجه قرار می‌داد و این امر به تقویت روحیه، کارآمدی و پایداری نیروهای مسلمان در میداين نبرد کمک شایانی می‌کرد.

۲-۱۰- مشورت با فرماندهان و نیروهای رزمی

تیمور به عنوان یک حکمران نظامی و سیاسی به مشورت‌پذیری اهمیت زیادی می‌داد. او بر اساس آیه قرآنی «و شاورهم فی الامر» و با تأسی به سیره نبوی، پیش از هر جنگی با دولتمردان، فرماندهان و افراد با تجربه به تبادل نظر می‌پرداخت. این رویکرد به او کمک می‌کرد تا از نظرات مختلف بهره‌برداری کند و تصمیمات خود را با دیدگاه‌های مختلف غنی‌تر نماید. با این حال، در بسیاری از مواقع، او نظر و رأی خود را بر نظرات دیگران ترجیح می‌داد و به نوعی رهبری قاطع و محکم را از خود نشان می‌داد؛ با وجود این، تیمور بر این باور بود که حکومتی که فاقد مشورت باشد، به حماقت دچار شده و نهایتاً به پشیمانی و ندامت خواهد انجامید. او تأکید می‌کرد که برای مدیریت مؤثر امور حکومتی، ابتدا باید مشورت صورت گیرد و سپس اقدام‌های مدبرانه انجام شود. این روش او نه تنها در تصمیم‌گیری‌های نظامی، بلکه در سایر جنبه‌های حکمرانی نیز تأثیرگذار بود و به تیمور این امکان را می‌داد که در مواجهه با چالش‌ها، به شکل بهتری عمل کند و از تجربیات دیگران بهره‌برداری نماید. (حسینی تربتی، ۱۳۴۲: ۴-۸؛ یزدی، ۱۳۳۶: ۵۲۰-۱۱/۳۳۹-۲؛ خواندمیر،

۱۳۶۲: ۳/ ۳۹۴؛ اصفهانی قزوینی؛ ۱۳۷۹: ۹۰؛ نطنزی، ۱۳۳۶: ۳۸۴؛ حافظ ابرو، ۱۳۸۰: ۲/ (۱۴۹).

تیمور در این باره به صراحت می گوید:

«در هنگام لشکرکشی ها از صلح و جنگ پرسش می نمودم و دل های امرای خود را می جستم که جنگ جویند یا صلح، و اگر از صلح سخن می کردند، منافع صلح را با ضرر جنگ مقابله می نمودم؛ و اگر از جنگ حرف می زدند، نفع و فایده آن را با ضرر صلح ملاحظه می کردم و هر کدام غالب در نفع بود، همان اختیار می نمودم.» (حسینی تربتی، ۱۳۴۲: ۱۲)

شرف الدین علی یزدی ضمن اشاره به اهمیت مشورت در نزد او، این معنا را بدین بیت زینت داده که:

ملک بی سر چون تن بی جان بود حال تن بی جان یقین ویران بود

(یزدی، ۱۳۳۶: ۴۶)

بدون شک، رویه مشاوره و مشورت با صاحب منصبان حکومتی و فرماندهان در دولت تیموریان، به ویژه در دوران تیمور، تأثیرات مثبت و چشمگیری در پیشبرد امور نظامی و فتوحات داشت. این روش، علاوه بر ایجاد حس اعتماد و حرمت میان اعضای سپاه، بستری فراهم می آورد تا دیدگاه های مختلف، چه موافق و چه مخالف مورد بررسی قرار گیرد. این تعامل موجب تقویت روحیه پایداری و همدلی در صفوف سپاه می شد. وقتی که نیروهای رزمی احساس می کردند که در فرآیند تصمیم گیری سهم دارند و نظراتشان شنیده می شود، تمایل بیشتری به همراهی و مشارکت فعال در اجرای برنامه ها نشان می دادند. این حس تعلق و مسئولیت پذیری باعث می شد که آنها با تمام قوا برای تحقق اهداف جنگی تلاش کنند و از تبعیت از فرماندهی جنگ، به عنوان یک وظیفه و افتخار استقبال کنند. در نهایت، این رویکرد باعث می شد تا توانمندی های انسانی و منابع موجود به بهترین نحو ممکن در خدمت اهداف نظامی قرار گیرد و تیمور بتواند در میادین نبرد به پیروزی های چشمگیری دست یابد.

۲-۱۱- استفاده از سازهای رزمی

در دوره تیموریان، استفاده از سازهای رزمی به عنوان یک عنصر کلیدی در تقویت روحیه و هیجان نیروهای رزمی شناخته می‌شد. هنرمندان ماهر در نواختن این سازها با توجه به دستور فرماندهان، نقش بسزایی در ایجاد جوّ حماسی و شورانگیز در میدان نبرد ایفا می‌کردند. از جمله سازهای مرسوم در این دوران می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. **کوس:** طبل بزرگ که به عنوان ابزاری برای ایجاد شور و هیجان در نیروها و همزمان با صدور فرمان حمله نواخته می‌شد.
 ۲. **نقاره:** ساز ضربی که معمولاً به صورت دو تایی نواخته می‌شد و نقش مهمی در ایجاد ریتم و تنوع صدا در میدان نبرد داشت.
 ۳. **کرنا:** ساز بادی که با صدای بلند و شفاف خود، به ایجاد روحیه و تهییج نیروها کمک می‌کرد.
 ۴. **برغو:** از سازهای بادی معروف در دوران مغولی و تیموری که صدایی عمیق و محکم داشت.
 ۵. **بوق:** شیپور که معمولاً برای اعلام شروع و پایان نبرد و نیز برای فراخواندن نیروها به کار می‌رفت.
 ۶. **کورکه:** نوعی طبل بزرگ که در مراسم‌های نظامی و دینی نیز استفاده می‌شد.
- استفاده از این سازها نه تنها به تحکیم روحیه و پایداری نیروها کمک می‌کرد، بلکه به عنوان یک ابزار ارتباطی مؤثر نیز در میادین نبرد عمل می‌نمود، به طوری که صداهای مختلف می‌توانستند فرمان‌های جنگی را به طور سریع و کارآمد منتقل کنند. (یزدی، ۱۳۳۶: ۳-۵۴۳-۳۰۷/۱-۲؛ ۴۶۴-۴۶۰-۳۰۷/۱-۲؛ سمرقندی، ۱۳۵۳: ۱-۶۴۳-۶۴۴-۹۹۷؛ حافظ ابرو، ۱۳۸۰: ۳-۵۴۳-۱۹۳-۵۴۲؛ میرخواند، ۱۳۸۰: ۶/۴۸۰۶).

نواختن سازهای رزمی در میدان‌های نبرد، همراه با شور و هیاهو، به واقع تصویری حماسی و پرشور از جنگ را به وجود می‌آورد. این صداها نه تنها به تحکیم روحیه رزمندگان کمک می‌کرد، بلکه به شکلی نمادین، بار دیگر جان تازه‌ای به میدان نبرد

می‌بخشید. درهم آمیختگی سازهای رزمی و فریادهای شورآفرین جنگجویان به تعبیر اغراق‌آمیز گزارشگران به مثابه روز محشر و قیامت «موجبات شکافتن، از جا کندن و نرم شدن کوه‌ها، زلزله و پاره پاره شدن زمین و روان شدن خاک‌ها و تپه‌ها، باز ایستادن دایره فلک، کر شدن گوش افلاک و افلاکیان، ولوله در گنبد آبنوس، باخبر شدن آسمان نهم و افتادن غلغله در دریاها» را فراهم می‌ساخت. این توصیفات نشان‌دهنده قدرت تأثیرگذاری صوت‌ها و نعره‌های جنگجویان بود. (همان؛ حافظ ابرو، ۱۳۸۰: ۱۳۳۶/۳-۵۴۲-۵۴۳-۱۹۳؛ سمرقندی، ۱۳۵۳: ۱ / ۹۹۱-۶۴۴-۶۴۳؛ یزدی، ۱۳۳۶: ۱ و ۲ / ۴۶۴-۴۶۰-۳۰۷). این تصویرسازی‌ها نه تنها حس انتظار و ترس را در دل دشمنان ایجاد می‌کرد، بلکه به رزمندگان نیز احساس قدرت و الهام می‌بخشید.

درهم شدن انواع نواها و اصوات سازهای یاد شده و فریادهای هیجانی و حماسی، در ایجاد جنبش، برانگیختگی و «دمیدن خون حمیت و عصیت» در رگ‌های سپاهیان و نیروهای لشکر تیموری و ایجاد ترس، هراس، «زرد شدن چهره‌ها»، «به بند آمدن زبان‌ها» و سرانجام گریز و شکست دشمنان و رقبای آنان تأثیری فاحش و همراه با کارآمدی مؤثر بر جای می‌گذاشت. (همان: ۱۶۵-۵۲۸-۲۰۴-۳۰۷؛ حافظ ابرو، ۱۳۸۰: ۱۳۳۶/۲-۸۶۳-۶۰۵). در واقع، این هم‌آوایی و هم‌نوازی، همچون جرقه‌ای برای شعله‌ور کردن عزم و اراده آن‌ها عمل می‌کرد و به آن‌ها یادآوری می‌کرد که در میدانی نبرد، با یکدیگر و با تاریخ خود درگیر هستند. این جلوه‌های شنیداری، در کنار مهارت‌های جنگی و استراتژی‌های نظامی، نقش مهمی در ایجاد یک فضای حماسی و پیروزمندانه در نبردها داشت و به‌ویژه در نبردهای سرنوشت‌ساز، به تقویت روحیه و هم‌بستگی رزمندگان کمک می‌کرد.

۳- نتیجه‌گیری

بنیان‌گذار دولت تیموری با بهره‌گیری از هنر و درایت در پیشبرد اهداف نظامی و فتوحات خود، به شکل مؤثری نیروهای رزمی را بسیج و تهییج کرده و پایداری آن‌ها را رقم می‌زد. حضور فعال و پیشگام او در میدانی جنگ، همراه با استفاده از تجربیات و نظرات

صاحب‌منصبان حکومتی، تصمیمات و تاکتیک‌های نظامی مؤثری را به منصفه ظهور رساند. تیمور با تلفیق اعتقادات دینی و نیازهای دنیوی سپاهیان، توانست روحیه پایداری را در آنان تقویت کند. در ابعاد معنوی، استفاده از مفاهیم جهاد و غزای اسلامی، تکیه بر منزلت اهل‌بیت و سادات، و ارتباط مستمر با قرآن کریم و الهامات غیبی به ایجاد انگیزه و پایداری در میان رزمندگان کمک شایانی کرد؛ از طرفی، وعده‌های مادی همچون غنائم جنگی و تقدیر از جنگجویان شجاع به همراه نواختن سازهای حماسی، بر قوت این رویکرد افزوده و بر اثربخشی آن تأثیرگذار بود؛ به‌طور کلی، این ترکیب از استراتژی‌های معنوی و مادی، منجر به ایجاد روحیه پایداری در میان نیروهای رزمی تیمور شد و تأثیرات مثبتی بر کارآمدی و موفقیت‌های نظامی او به‌همراه داشت.

فهرست منابع

- اصفهانی قزوینی، محمدیوسف واله. (۱۳۷۹). **خلد برین (تاریخ تیموریان و ترکمانان)**. تصحیح میرهاشم محدث. تهران: میراث مکتوب.
- ابن عربشاه، ابوالعباس شهاب‌الدین احمد. (۱۳۷۰). **عجایب‌المقدور فی اخبار تیمور**، ترجمه محمدعلی نجاتی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- حافظ ابرو، عبدالله بن لطف‌الله. (۱۳۸۰). **زبدۀ التواریخ**. جلد ۱-۴-۳-۲. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- حسینی تربتی، ابوطالب. (۱۳۴۲). **تزوکات تیموری**. تهران: انتشارات اسدی.
- خواندمیر، غیاث‌الدین. (۱۳۶۲). **حبیب‌السیر**. جلد ۳. تهران: کتاب‌فروشی خیام.
- سرجان ملکم. (۱۳۸۰). **تاریخ کامل ایران**. جلد ۱. ترجمه میرزا اسماعیل حیرت. تهران، انتشارات افسون.
- سمرقندی، کمال‌الدین عبدالرزاق. (۱۳۵۳). **مطلع سعدین و مجمع بحرین**. جلد ۱. دفتر اول. تهران: کتابخانه طهوری.
- سمرقندی، کمال‌الدین عبدالرزاق. (۱۳۸۲). **مطلع سعدین و مجمع بحرین**. جلد ۲. دفتر اول. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

- شامی، نظام‌الدین. (۱۳۶۳). **ظفرنامه**. تهران: انتشارات بامداد.
- کلاویخو، روی گونزالس دو. (۱۳۳۷). **سفرنامه**. ترجمه مسعود رجب‌نیا. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- میرخواند، محمد بن خاوندشاه. (۱۳۸۰). **روضه الصفا**. جلد ۶. تهران: انتشارات اساطیر.
- نراقی، ملااحمد. (۱۳۷۱). **معراج السعاده**. قم: موسسه انتشارات هجرت.
- نطنزی، معین‌الدین. (۱۳۳۶). **منتخب التواریخ معینی**. تهران: کتاب‌فروشی خیام.
- نظامی گنجه‌ای، جمال‌الدین ابومحمد الیاس بن یوسف. (۱۲۶۰). **مخزن الاسرار**. لندن: دارالطباعه ولیم واطس.
- نوایی، عبدالحسین. (۱۳۷۰). **اسناد و مکاتبات تاریخی**. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- هارولد لمب. (۱۳۸۸). **تیمور لنگ**. ترجمه علی جواهرکلام. تهران: انتشارات نیک‌فرجام.
- یزدی، شرف‌الدین. (۱۳۳۶). **ظفرنامه**. جلد ۱-۲. تهران: مؤسسه مطبوعاتی امیرکبیر.
- یزدی، غیاث‌الدین. (۱۳۷۹). **سعادت‌نامه (روزنامه غزوات هندوستان)**. تهران: مرکز نشر میراث مکتوب.